

A SPONTÁN BESZÉD ÖTVEN ÉVE ÉS MA (Esettanulmány)

Vallent Brigitta

Bevezetés

A beszédünkre, csakúgy, mint a nyelvünkre, az állandóság és a változás egyaránt jellemző. Hogy mennyi idő alatt mutatható ki ez a változás két szinkrón nyelvállapot között, azt nehéz lenne meghatározni. Mivel azonban környezetünk, gondolkodásmódunk is szerepet játszik beszédünk alakulásában, és „a működő nyelvi rendszer a maga adottságaival – a hangok fizikai tulajdonságaitól a mondat szerkesztés szabályáig vezető széles skálában – szintén változást indukáló tényező lehet” (Benkő 1988: 120–121), felmerül a kérdés, hogy kimutathatók-e változások az öt évtizeddel ezelőtti és a jelenlegi spontán beszédben.

Természetesen a spontán beszédet igen sok külső tényező is befolyásolja, mint például a téma, a beszédhelyzet, a beszélők viszonya, a lelkiállapot, a kor, egyes szociolingvisztikai tényezők: műveltség, nyelvjárási adottságok (Hegedűs 1957, Subosits 1990). Mivel nem tervezett beszéd, jellemzője a változékonyság, és lehetetlen teljesen azonos körülmények között összehasonlíto elemzést végezni. A változó tényezők, körülmények ugyanis olyan mértékben gyakorolnak hatást a beszédprodukcóra, hogy csak szűkíteni lehet körüket, de kizárni az adott vizsgálati szemponton kívülieket lehetetlen. Még azonos beszélő beszédprodukcói között is jelentős különbségek lehetnek, ha változik például a beszédhelyzet, a beszédpartner vagy a téma. Ezért több aspektusból is meg lehet közelíteni a spontán beszéd változásait. Mivel az életkor mindenképp nagy szerepet játszik a beszédprodukcóban, sőt a hangképzésben is (Subosits 1990, Gocsál 2000), longitudinális vizsgálat keretében azonos beszélők időskori és fiatalkori beszédét összevetve a kor előrehaladtával együtt járó hangképzési változásokat lehet feltérképezni. Páger Antal és Dajka Margit beszédprodukcóját harminc, illetve ötven év elteltével összevetették, és kimutatták, hogy például jelentős mértékben lassul a beszédtempó, és sokszorosára nő a szünettartás (Balázs 1993). Ugyanakkor a magyar beszédtempó igazoltan gyorsult az előző évszázad folyamán (Kassai 1993), ez a jelenség viszont indokoltá teszi hasonló életkorú személyek beszédprodukcójának vizsgálatát eltérő korokban.

Ezért vizsgálatomban két, ötvenes években rögzített spontánbeszéd-felvételt vettem össze két, napjainkból származó spontánbeszéd-felvétellel akusztikai, szófajtani, mondat szerkesztési jellemzőik és a megakadástípusok gyakorisága tekintetében.

Anyag és módszer

A korpusz négy, közel ötperces (300,82 s, 295,64 s, 307,48 s, 298,30 s) monologikus spontán beszédből áll. A hosszabb megnyilatkozásokból véletlenszerűen választottam ki ezeket a részeket, csupán két szempontot tartottam szem előtt: egyrészt, hogy „mondathatáron” kezdődjék és végződjék az anyag, másrészt mindegyik monologikus beszéd legyen, hogy a kapott adatok csak egy beszélőre vonatkozzanak. Mindegyik beszélő tudatában volt a felvétel készítésének.

Az 1950-ben és 1952-ben rögzített anyag a MTA Nyelvtudományi Intézet Fonetikai Laboratóriumának hangarchívumából¹ származik, mely nagyrészt Hegedűs Lajos gyűjtését tartalmazza. Az azóta eltelt fél évszázad és az akkori technikai eszközök adottságai miatt a hanganyag minősége sok gondot okozott, olykor nehezen vagy egyáltalán nem érthető egy-egy rész. Sikerült azonban olyan felvételeket is találni, melyek anyagul szolgálhattak vizsgálatomhoz. A 2003-ban és 2005-ben felvett spontán beszéd saját gyűjtés. Az ötvenes évekből és napjainkból származó anyagok adatainak összehasonlítása során a továbbiakban az egyszerűség kedvéért a pontos évszám helyett 1950 és 2005 jelzi a két különböző évtizedet.

Felvételeim készítése során próbáltam bizonyos szempontokból igazodni a meglévő hanganyagokhoz, például a téma tekintetében, így mind a négy beszélő munkával kapcsolatos, illetve gyerekkori emlékekről mesél. A lehetőségekhez mérten igyekeztem kizárni olyan tényezőket is, mint például a kor, a nem, melyek szintén hatást gyakorolnak vagy gyakorolhatnak a spontán szövegalkotásra. Ezért az egyik adatközlő mindkét csoportban középkorú: 45 és 58 éves, a másik pedig időskorú: 72 és 75 éves. Így a négy anyagon belül kettőt-kettőt a korosztályok szerint is össze tudtam hasonlítani, ha a kapott értékek alapján ez indokolt volt. Ha a beszédtempóra nincs is hatással a beszélő neme az eddigi kutatások alapján (Gocsál 2001), egyéb vizsgálati szempontokból azonban elképzelhető, hogy eltérés mutatkozik a nemek beszédében, ezért az adatközlők jelen esetben mind férfiak, hogy ez esetlegesen ne befolyásolja az eredményeket. Tekintettel a két-két beszélőre az elemzések esettanulmányának tekinthetők, azonban mindegyik beszélő magyar anyanyelvű, ezért jogos őket így összevetni, és ez lehetőséget ad a nagyobb létszámú vizsgálathoz.

Akusztikai szempontból a szünetek időtartamát, számát, átlagos hosszát állapítottam meg, összehasonlítottam a beszédtempót és az artikulációs tempót. A méréseket a Praat 4.3 szoftver segítségével végeztem. A fonetikai elemzések során a hangarchívumból származó felvételek minősége, a háttérzajok nehezítettek egyes esetekben az elemzést, például a néma szünetek megállapítása során. A szünetek megítélése egyébként is problémás, mert nem minden néma szünet

¹ A hangarchívum eredetileg alumíniumlemezre rögzített anyagának feldolgozása és korszerű adathordozóra mentésének munkálatai – és így a jelen kutatás is – a NKÖM anyagi támogatásával folynak.

megakadás, hiszen a lélegzetvételhez is szükség van rá, illetve szándékolt néma szünetek is tartkítják a spontán beszédet hangsúlyozás, hatáskeltés és más egyéb esetekben is (Gósy 2000). Mivel a régi felvételeknél nem voltam jelen, hogy ezeket a különbségeket jobban érzékelhessem, minőségük pedig gátolt az ilyen szintű műszeres vizsgálatokban, a néma szüneteket nem kategorizáltam. A szünet alsó határát a szakirodalomban elfogadott 100 ms-ban állapítottam meg (Gósy 2004: 207–8).

Megvizsgáltam az egyes szófajok gyakoriságát, az egyes szavak szófajokba sorolását a Magyar grammatika (Keszler 2000) szófaji felosztása alapján végeztem, tehát számnév mint szófaj nem szerepel külön kategóriaként, a vonatkozó névmási kötőszókat a névmásokhoz soroltam, és a viszonyszók között a partikula külön szófajként jelenik meg, viszont töltelékszó nem szerepel a felosztásban. Az aktuális szófaj megállapítása a spontán szövegekben sokszor problematikus, például a partikulák esetében néha nehézkes eldönteni, hogy eredeti szófajában vagy partikulaként van jelen az adott szó a mondatban, vagy a határozószók módosítószóktól való elhatárolása se mindig egyértelmű. A folyamatos melléknévi igenevek egy része épp a melléknévvé válás útján van, vagy egyes ragos főnevek névutókként viselkednek a mondatban. Ezen problémák esetén általában a kérdéseteszek segítenek eligazodni a szófajok között.

A nyelvtudomány egyik évezredek óta megoldatlan kérdése a mondat meghatározása, ami a mondathatár megállapításának nehézségét idézi elő (vö. Berrár 1963, Deme 1971: 14–15, Keszler 1983: 165–166). Mindezek ellenére érdekes módon az erre irányuló kísérletben a percepció folyamán a hallgatók nagyrészt egyöntetűen döntöttek a mondathatárok helyéről, Gósy Mária (2003) ezeket a szövegegységeket nevezi virtuális mondatoknak. Ily módon az egyes formai jegyek alapján tagoltam a szöveget mondatokra, bár meg kell jegyezni, hogy a régebbi felvételek esetében ez sokkal egyértelműbb volt, mert a beszélők hanglejtéssel érzékeltették a mondathatárokat.

A napjainkban készült felvételeken hiányzik a világos, tagoló funkciójú intonáció, az ereszkedő hanglejtést sokszor a szintaktikai, szemantikai szerkezetlenségén hirtelen emelkedő váltja fel, egy kötőszóval hangsúlyozva látszólag folytatódik a gondolatmenet, és követhetetlen, bonyolult mamutmondatok keletkeznek.

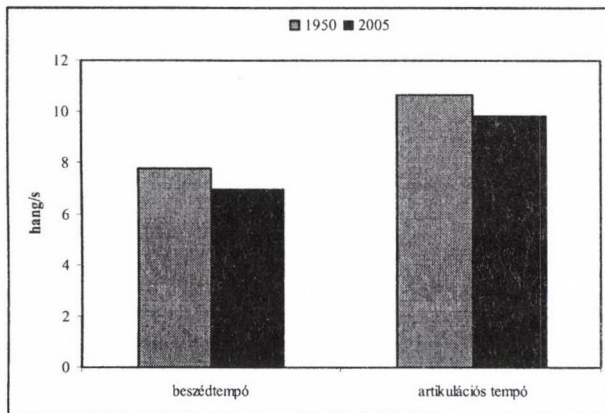
A mondattani elemzés során a továbbiakban számba vettem a mondatokat felépítő tagmondatokat, ami alapján kiszámoltam a különböző bonyolultsági mutatókat a Szende Tamás (1973) által alkalmazott számolási eljárásokat követve. Megállapítottam a tagmondatok viszonyát, a kapcsolások jellegét, azaz az alá- és mellérendelések arányát. A szófajtani, mondattani elemzés eredményeképpen kapott értékeket összevettem hasonló jellegű munkákból származó adatokkal (Szende 1973, Keszler 1983).

Végül tipizáltam az előforduló megakadásjelenségeket a Gósy Mária (2002) által meghatározott kategóriák alapján, a két különböző időpontban rögzített felvételek megakadásainak gyakorisági sorrendjét összehasonlítottam egymással és az említett munka adataival.

Eredmények

Tempóelemzések

A beszédtempó mérésének eredményei meglepőek, ugyanis a vizsgált négy anyag alapján nem igazolódott a beszéd- és artikulációs tempó gyorsulása: az ötvenes években 7,79 hang/s a beszédtempó, míg a napjainkban készült felvételeken 6,98 hang/s, az artikulációs tempó pedig 10,64 hang/s és 9,86 hang/s (1. ábra). Elképzelhető, hogy a spontán beszédnek az elmúlt évtizedekben tapasztalt gyorsulása (Kassai 1993) inkább a fiatalabb generációt érinti.

1. ábra

A beszédtempó és az artikulációs sebesség hang/s-ban

Ennek az is lehet az oka, hogy nyilván négy ember esetén az egyéni sajátosságok túl nagy szerepet játszanak. Ezekből az adatokból tehát tendenciaszerű következtetés nem vonható le.

Szünetelemzések

A néma szünetek a régebben készített felvételeken a szöveg nagyobb százalékát, a két beszélő összesített beszédprodukciónak 26,6%-át (158,72 s) teszik ki, azonban a beszélők átlagosan kevesebbszer tartanak szünetet: 106-szor, viszont az egyes szünetek hosszának átlaga nagyobb: 0,76 s. A 2005-ös anyagban a teljes szövegnek csupán a 23,9%-a (145,39 s) néma szünet, és átlagosan rövidebbek ezek a szünetek: 0,63 s, viszont többször fordulnak elő: 125 alkalommal. **Feltűnő ugyanakkor, hogy a két, ötvenes évekbeli spontán beszédben hiányzik a hezitációs szünet, az ő-zés, amíg a másik szövegben ez rendkívül nagy arányú, a teljes szöveg 10,6%-a.** Az egyéni eltérések is várhatóan elég jelentősek, amíg a fiatalabb beszélőnél 9,2%-ra rúg a teljes beszédprodukción az ő-zés százalékos aránya, addig az idősebbnél ez mindössze 1,4%. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy az ötvenes években még ismeretlen volt ez a jelenség, de a tendenciát mindenképp mutatja, hogy ha létezett is, nem ilyen mértékben, mint manapság. Ez az

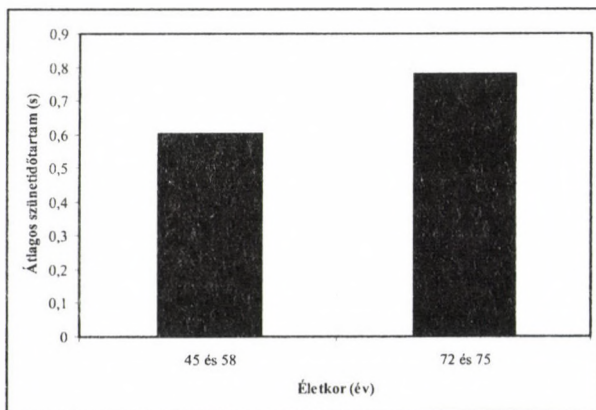
eredmény arra sarkallt, hogy a hangarchívum véletlenszerűen kiválasztott részeit megfigyeljem ebből a szempontból. A többórás anyag végighallgatása során elvértve, csak egy-két beszélőnél lehet hallani ilyen jellegű hezitációs szünetet.

Ha a néma szünetek értékeihez a hezitációs szünet adatait is hozzáadom, akkor a 2005-ös anyagban több a szünet: 29,2%, és átlagosan többször, 160 alkalommal fordul elő. Megállapítható, hogy az említett hezitációs szünetek átlagosan rövidebbek (0,51 s), mint a néma szünetek. A leghosszabb néma szünet az 1950-ben rögzített beszédben található (2,93 s), a másik két felvételen 2,47 s a leghosszabb néma szünet, a leghosszabb hezitációs szünet pedig 1,54 s (1. táblázat).

1. táblázat: A néma és a hezitációs szünetek adatai

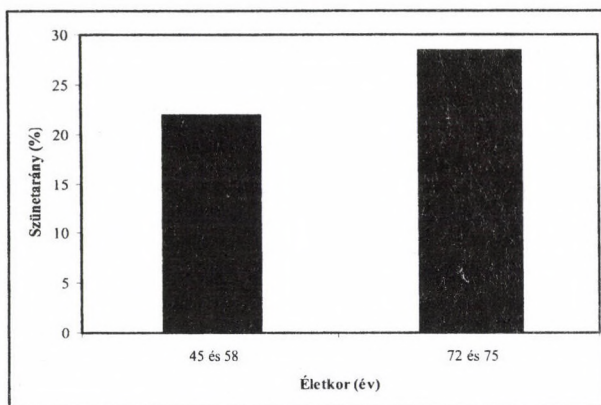
Szünetjellemzők	1950-ben	2005-ben	
		hezitáció nélkül	hezitációval
Összes szünetidő	158,72 s	145,39 s	117,12 s
	26,6%	23,9%	29,2%
Az előfordulások száma	106	125	160
Átlagos időtartam	0,76 s	0,63 s	0,51 s
A leghosszabb szünet	2,93 s	2,47 s	1,54 s

Ha a szünettartás egyes jellemzői esetében a felvétel készítésének időpontját figyelmen kívül hagyva korcsoportok szerint vetem össze az adatok átlagát, akkor érzékelhető különbség mutatkozik a 45 és 58 éves beszélő és a 72 és 75 éves beszélő átlagai között. A két idősebb beszélő szünetei átlagosan hosszabbak voltak, mint a középkorúaké (2. ábra), és beszédüknek nagyobb százalékát tette ki a néma szünet (3. ábra).

2. ábra

Az életkornak és a szünetek átlagos tartamának az összefüggése

3. ábra

Az életkor és a szövegben található néma szünetek arányának összefüggése

Ezek az adatok hasonló tendenciát mutatnak, mint a beszéd életkori sajátosságaival foglalkozó korábbi tanulmányok (Balázs 1993, Gocsál 2000), tehát a tempó értékei **az életkor függvényében változnak, folyamatosan lassul beszédünk, és egyre több szünetet igényel a tervezési folyamat.**

2. táblázat: Az életkor, a tempó és a szünettartás egyénenként

Tempó- és szünetadatok	Dátum/életkor			
	1950/45	1952/75	2003/72	2005/58
Beszédtempó (hang/s)	7,65	7,94	6,90	7,06
Artikulációs tempó (hang/s)	10,10	11,18	9,78	9,94
A szünetek aránya a teljes beszéd-időhöz	24,2%	29,0%	28,0%; 29,4%*	19,8%; 29,0%*
A szünetek száma	113	99	122; 129*	128; 190*
A szünetek átlagos hossza (s)	0,65	0,86	0,70	0,65
A leghosszabb néma szünet időtartama (s)	2,50	2,93	2,30	2,47

Általában a leggyorsabban beszélőnél fordul elő a leghosszabb néma szünet (Gósy 1999: 54 – ezt igazolta a vizsgált négy személy beszédprodukcója is), viszont ugyanő (a 75 éves beszélő) tartott a legkevesebbszer szünetet. A néma szünetek átlagosan szintén az egy másodperc alatt a legtöbb hangot ejtő férfinál a

* Hezitációs szünettel együtt.

leghosszabbak (0,86 s), tehát a gyors beszéd, csakúgy, mint az életkor növekedése, hosszabb szünetek tartását eredményezi. A 2. táblázat a beszéd- és artikulációs tempó, valamint a szünettartás közötti összefüggést szemlélteti egyénenként a felvétel dátuma és az életkor megjelölésével.

Szófaji gyakoriság

A szófajtani elemzés folyamán az aktuális szófaj megállapítása okoz nehézséget, például olykor kétséges, hogy valamely szó partikulaként jelenik-e meg a mondatban vagy kötőszóként, a töltelékszavak kategorizálása sem egyértelmű. Egyes esetekben a ragos főnév épp a névutóvá válás folyamatában van, kötőszó-szerű funkcióban előfordulhatnak többek között határozószók, módosítószók is, hogy csak néhány nehézséget említsek.

A kapott adatokat összehasonlítottam korábbi vizsgálatok adataival (vö. Szentde 1973, Keszler 1983), de a szófaji felosztás bizonyos szempontból változott, például a vonatkozó névmási kötőszókat korábban a kötőszókhöz sorolták, a számnév mint szófaji kategória megszűnt, viszont használatos a partikula és a tagadószó mint szófaji csoport, melyek akkor hiányoztak. Ezért nem lehetett teljes egészében összevetni az eredményeket, pedig érdekes lett volna, hiszen akkor az ötvenes, hetvenes, nyolcvanas évek és napjaink spontán beszédének szófaji gyakoriságának megfigyelésére lett volna lehetőség. Így csak néhány szófaj adatait tudtam összehasonlítani.

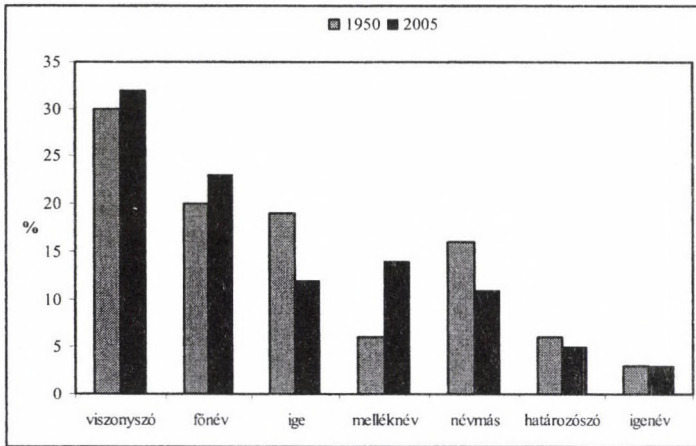
A korpusz vizsgálatának eredménye bizonyos szófajok szempontjából egységes, más szófajok tekintetében viszont személyenként is változó volt (3. táblázat). Megállapítható az egész anyagra érvényesen, hogy a szavak többsége viszonyoszó, ugyanakkor mondatszó mind a négy személynél elenyésző számban fordult csak elő, és alacsony a határozószók és az igenevek előfordulási aránya is.

3. táblázat: Szófaji megoszlás egyénenként

Szófaj	Dátum/életkor			
	1950/45	1952/75	2003/72	2005/58
Viszonyoszó	27,9%	32,7%	32,9%	30,4%
Főnév	24,8%	15,8%	22,3%	22,8%
Ige	19,6%	18,0%	9,3%	15,0%
Melléknév	5,9%	5,5%	15,0%	12,7%
Névmás	13,3%	18,4%	11,4%	10,4%
Határozószó	4,6%	8,0%	5,4%	5,2%
Igenév	3,9%	1,6%	3,4%	3,5%
Mondatszó	0,0%	0,0%	0,3%	0,0%

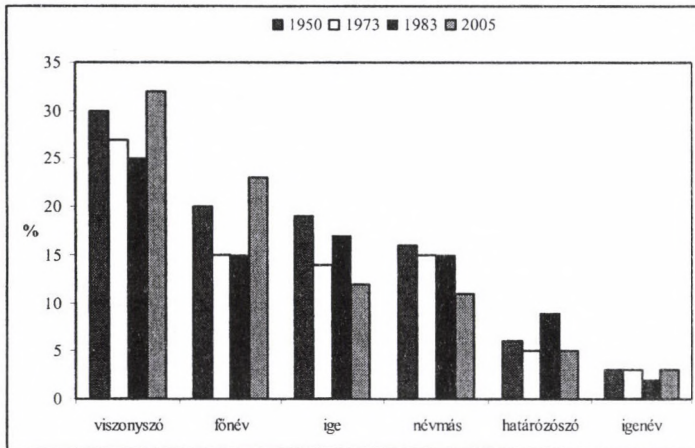
Ha a két különböző időszakból származó felvételek szófaji gyakoriságát elemezzük (4. ábra), látható, hogy amíg a viszonyoszó, főnevek, határozószók, igenevek, mondatszók tekintetében alig mutatkozik eltérés, addig az igék, mel-

léknevek, névmások számában jelentősebb a különbség. A régebbi felvételeken több az ige és a névmás, ellenben kevesebb a melléknév.

4. ábra

A szófajok gyakoriságának százalékos aránya 1950-ben és 2005-ben

5. ábra

A szófaji megoszlás százalékos eredményei
a különböző időszakokból származó korpuszokban

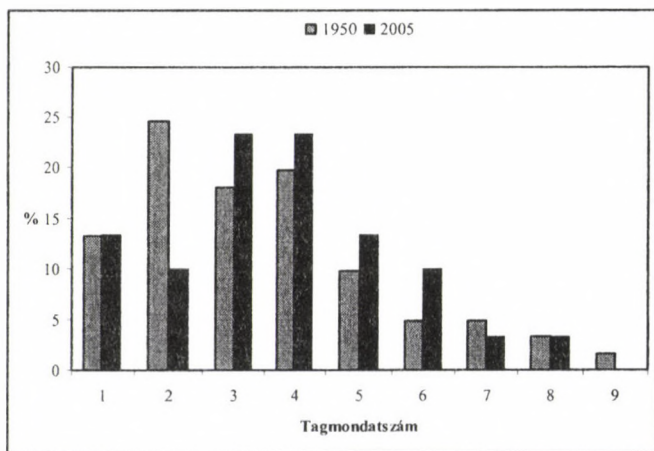
Ha ezek mellé állítjuk néhány szófaj korábbi kutatásokból származó eredményét is (Szende 1973, Keszler 1983), akkor a névmásokra vonatkozóan

tendenciaszerű mennyiségi változásokra figyelhetünk fel (5. ábra). Az eredmények megegyeznek abból a szempontból, hogy leggyakrabban a viszonzyszók fordultak elő, a határozószók és az igenevek pedig jóval ritkábbak a spontán szövegekben. Érdekes az is, hogy az igenevek aránya szinte azonos a különböző időpontú felvételeken, az igék és a névmások esetében viszont fokozatos csökkenés figyelhető meg.

Mondattani elemzés

A spontán beszéd szegmentálási nehézségéről már tettem említést. A hanglejtés az egyes beszélőknél egészen eltérő, és a mondattani vizsgálatot megnehezítette az a jelenség, hogy a mai spontán beszédben nagyon ritkán vitték le a hanglejtést, sőt egyikük hirtelen emelkedő intonációval és egy kötőszóval mindig folytatta a mondat dallammenetét. Ezért mindig több szempont alapján döntöttem a mondatzárás megállapításáról, többek között a szintaktikai, szemantikai szerkezetláncok lezártságával, a szünettartással vagy a hanglejtéssel egyértelműen jelzett mondatzárásokat tekintettem mondathatárnak (vö. Wacha 1988). Az említett általános nehézségek ellenére az a sokat idézett gondolat nyújthat megnyugvást, miszerint a mondat fogalma ugyan máig tisztázatlan, de a mondatzárások megállapítása szinte egyöntetű lenne a konkrét esetekben (Deme 1971: 15, Gósy 2003).

Csakúgy, mint a szófajok esetében, a mondattani vizsgálat eredményeiben is megfigyelhetők egyéni sajátosságok, például a mondatok összetettségét illetően (6. ábra). Érdekes összefüggés, hogy a különböző tagmondatszámú mondatok aránya a leglassabban beszélő (2003/72) esetében a legkiegyensúlyozottabb.

6. ábra

A különböző tagmondatszámú mondatok előfordulási aránya 1950-ben és ma

Ugyanakkor felfedezhetők olyan elemek is, amelyek vagy az ötvenes évekre, vagy napjainkra jellemzőbbek (4. táblázat). A régebbi felvételeken sokkal több a kevés tagmondatból álló mondat, az összes mondatnak alig több mint negyedét teszi ki a hat vagy annál több tagmondatos mondat, amíg napjainkra leginkább a három, négy tagmondatos mondatok jellemzők. A leglátványosabb különbség a kétszeres összetételű mondatok adataiban látható.

4. táblázat: Mondatszerkesztettség beszélőnként

A mondatok tagmondatszáma	Dátum/életkor			
	1950/45	1952/75	2003/72	2005/58
Egy tagmondatos	12,2%	14,3%	17,6%	7,7%
Két tagmondatos	27,3%	21,5%	11,8%	7,7%
Három tagmondatos	24,3%	10,7%	29,4%	15,4%
Négy tagmondatos	21,2%	17,9%	23,6%	23,0%
Öt tagmondatos	6,0%	14,3%	17,6%	7,7%
Hat tagmondatos	3,0%	7,1%	0,0%	23,1%
Hét tagmondatos	3,0%	7,1%	0,0%	7,7%
Nyolc tagmondatos	0,0%	7,1%	0,0%	7,7%
Kilenc tagmondatos	3,0%	0,0%	0,0%	0,0%

5. táblázat: A mondat- és szövegtani adatok összefoglalása

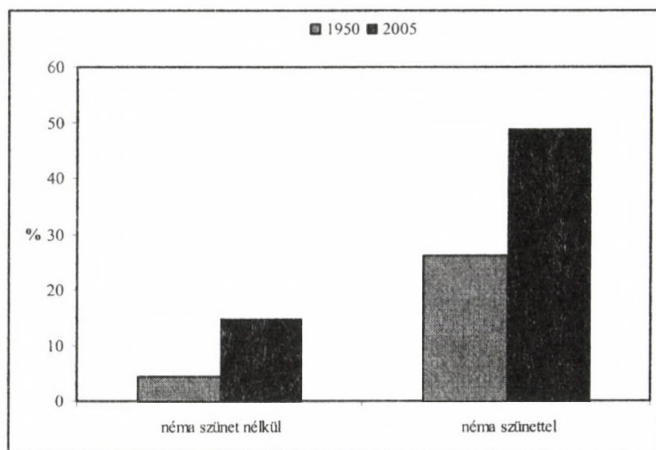
Mondat- és szövegtani adatok	Dátum/életkor					
	1950/45	1952/75	Össz.	2005/58	2003/72	Össz.
A mondatok száma	33	28	61	13	17	30
A mondategységek száma	106	107	213	59	53	112
Szerkesztettségi mutató (mondategység/mondat)	3,2	3,8	3,5	4,5	3,1	3,8
A kapcsolások száma	73	79	152	46	36	82
A mellérendelő kapcsolások száma	42	33	75 (49,3%)	26	18	44 (53,6%)
Az alárendelő kapcsolások száma	31	46	77 (50,7%)	20	18	38 (46,3%)
Bonyolultsági mutató az összes mondatra (kapcsolás/mondat)	2,2	2,8	2,5	3,5	2,1	2,8
Bonyolultsági mutató az összetett mondatokra (kapcsolás/összetett mondat)	2,5	3,3	2,9	3,8	2,6	3,2

A mondat szerkesztési sajátosságokat jól szemléltetik a Deme (1971) által dolgozott mutatók (5. táblázat). A mondatok számában jelentős az eltérés, a két hangarchívumi anyag és a napjainkban készített felvétel között. Ennek oka egyrészt a tempóértékekben, másrészt a mondatok szerkesztettségében mutatkozó különbség. Az adatok arról tanúskodnak, hogy napjainkban összetettebbek, hosszabbak a mondatok, mint az ötvenes években. Természetesen a helytelen hanglejtés is okozza ezt a különbséget, amely a hallgató számára kevésbé kedvező, hiszen a túl bonyolult, többszörösen összetett mondatok nehezítik a megértést.

Az alá- és mellérendelések arányában nincs nagy eltérés, szinte azonos százalékban fordult elő alá- és mellérendelő kapcsolás a mondatokban.

A megakadásjelenségek gyakorisága

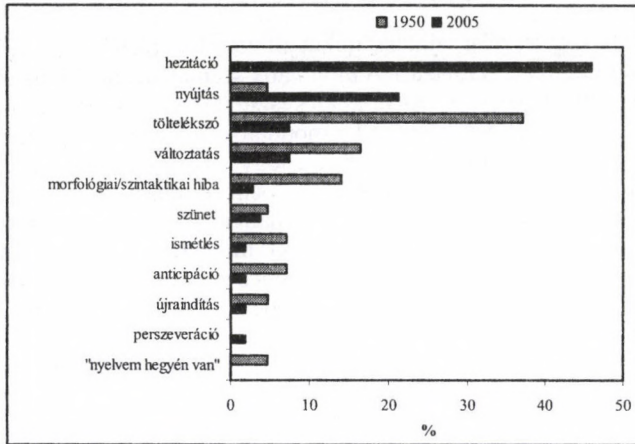
A megakadások tekintetében a nagy különbséget a napjainkban rögzített hangfelvételeken hallható hezitációs szünet, az *ő*-zés okozta. Mivel a leggyakrabban előforduló jelenség a néma szünet volt, ezért összehasonlítottam a megakadások tekintetében a néma szünet nélküli adatokat is (7. ábra). Mindkét esetben jóval több megakadás jellemezte a 2005-ös korpuszt.

7. ábra

A megakadásjelenségek aránya a szószámra vetítve néma szünetekkel együtt és azok nélkül

Az egyes típusok között nagy különbségek is jelentkeztek, szembevetendő, hogy a hezitálás és a nyújtás mennyivel gyakoribb a napjainkban készült spontán beszédfelvételeken, viszont kevesebb a töltelékszó (8. ábra). Mintha a töltelékszó régebbi anyagokból hiányzó hezitálás, nyújtás szerepét töltötte volna be.

8. ábra

A megakadások egyes típusainak előfordulási aránya
(csak az 1%-nál gyakoribbakat tüntettük fel)

Következtetések

Az 1950-es anyagban átlagosan hosszabbak a néma szünetek, viszont kevesebb a számuk és nincs kitöltött szünet, *ö*-zés, ami az elmúlt ötven évben egyre jobban uralja a spontán beszédet. Ez az eredmény felhívja a figyelmet erre a jelenségre, és fontossá teszi azt, hogy a nyelvművelésben nagyobb szerephez jusson az *ö*-zés elleni küzdelem. Az életkor több szempontból is – többek között a beszédtempó, szünettartás, hangképzés tekintetében – hatást gyakorol a spontán beszédre. Az ötvenes évek és napjaink beszédtempójának összehasonlításához szükséges a vizsgálatok folytatása több beszélő tempóértékeinek megállapításával, hiszen a beszédtempó esetében nagyok az individuális különbségek.

Szófajtanilag kimutathatók egyes szófajok tekintetében eltérések, melyek hátterében egyelőre felderítetlen okok rejlenek. A mondat szerkesztés úgy tűnik, egyre bonyolultabbá válik, ami a percepció folyamatokra nem hat kedvezően. Az eredményeket számos területen lehet hasznosítani, például a magyar mint idegen nyelv oktatásában célszerű megfontolni, hogy mely szófajok, milyen szerkesztésű mondatok a leginkább használatosak a beszélt nyelvben, tehát melyeket lehetne előnyben részesíteni a tanulás, gyakorlás során.

A megakadások száma jelentősen megemelkedett a vizsgált korpusz eredményei alapján az elmúlt ötven évben, viszont töltelékszó kevesebb esetben fordult elő. Mindezek alapján azt a következtetést lehet levonni, hogy a beszédtervezési folyamatokba több hiba csúszik napjainkban, és hogy a megakadások típusainak gyakorisági tekintetében is történt változás. Talán a töltelékszó mégis kevésbé zavarja a hallgatót, mint a kitöltött hezitációs szünet, bár ezt érdemes lenne percepció kísérletekkel is megvizsgálni. Összefügghetnek ezek a jelenségek azzal

is, hogy nap mint nap hallható probléma, hogy keveset beszélnek az emberek egymással, az oktatásban a nagy létszámú osztályok nem segítik elő, hogy a tanuló szóbeli feleletekkel is számot adjon tudásáról, így a beszédprodukciónak stratégiák egyre rosszabbak.

A vizsgálatok folytatása mindenképp célszerűnek tűnik, nagyobb korpuszon, több beszélő spontán beszédének összehasonlításával és további vizsgálati szempontok bevonásával.

Irodalom

- Balázs Boglárka 1993. Az időskori hangképzés jellemzői. *Beszédkutatás '93.* 156–166.
- Benkő Loránd 1988. *A történeti nyelvtudomány alapjai.* Tankönyvkiadó, Budapest.
- Berrár Jolán 1963. A mondat formai ismertetőjegyei. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok I.* 53–76.
- Deme László 1971. *Mondatszerkezeti sajátosságok gyakorisági vizsgálata (Magyar szövegek alapján).* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Gocsál Ákos 2000. A beszéd időviszonyai különböző életkorú személyeknél. *Beszédkutatás 2000.* 39–50.
- Gocsál Ákos 2001. Gyorsabban beszélnek-e a nők, mint a férfiak? *Beszédkutatás 2001.* 61–72.
- Gósy Mária 1999. *Pszicholingvisztika.* Corvina Kiadó, Budapest.
- Gósy Mária 2000. A beszédészünetek kettős funkciója. *Beszédkutatás 2000.* 1–15.
- Gósy Mária 2002. A megakadásjelenségek eredete a spontán beszéd tervezési folyamatában. *Magyar Nyelvőr 126.* 192–204.
- Gósy Mária 2003. Virtuális mondatok a spontán beszédben. *Beszédkutatás 2003.* 19–43.
- Gósy Mária 2004. *Fonetika, a beszéd tudománya.* Osiris Kiadó, Budapest.
- Hegedűs Lajos 1957. Beszédtempó-elemzések. *Magyar Nyelvőr 81.* 223–227.
- Kassai Ilona 1993. Gyorsult-e a magyar beszéd tempója az elmúlt 100-120 évben? *Beszédkutatás '93.* 62–69.
- Keszler Borbála 1983. Kötetlen beszélgetések mondat- és szövegtani vizsgálata In Rácz Endre – Szathmári István (szerk.): *Tanulmányok a mai magyar nyelv szövegtana köréből.* Tankönyvkiadó, Budapest, 164–202.
- Keszler Borbála (szerk.) 2000. *Magyar grammatika.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Subosits István 1990. Adatok az életkor és a beszédtempó összefüggéséhez egy eszközfonetikai vizsgálat alapján. *Egyetemi Fonetikai Füzetek 3.* 159–167.
- Szende Tamás 1973. *Spontán beszédanyag gyakorisági mutatói.* Nyelvtudományi Értekezések 81. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Wacha Imre 1988. Élő nyelvi (spontán) szövegek megnyilatkozásainak (szintaktikai) vizsgálati szempontjaihoz (a gazdagréti kábeltelevízió élő nyelvi felvételei alapján). In Kontra Miklós (szerk.): *Beszélt nyelvi tanulmányok.* MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest, 102–158.